

Слободянюк С.С.
аспірант,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

**ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМУ
В РОБОТІ СЕРГІЯ МАЗЛАХА ТА ВАСИЛЯ ШАХРАЯ
«ДО ХВИЛІ. ЩО ДІЄТЬСЯ НА УКРАЇНІ І З УКРАЇНОЮ?»**

Актуальність обраної теми зумовлена сучасними науковими тенденціями, спрямованими на переосмислення феномену українського націонал-комунізму 1920–1930-х років як складного історичного явища, що відображає багатовимірну взаємодію між національною ідентичністю, соціально-економічними чинниками та політичним тиском. Ще донедавна українських націонал-комуністів згадували в наукових працях, публіцистиці й ЗМІ здебільшого в негативному контексті. Однак із часом, хоч і не без уповільнення, суспільна свідомість починає звільнятися від стереотипів і несправедливих оцінок. У центрі уваги постає самотутній ідеологічний напрям, представники якого прагнули протистояти радянському впливу, водночас зберігаючи українську національну ідентичність. Важливим кроком до глибшого розуміння цього ідеологічного феномену є звернення до праці Сергія Мазлаха та Василя Шахрая «До хвилі. Що діється на Україні і з Україною?» (1919 р.), у якій уперше було сформульовано українську позицію щодо радянської національної політики.

Метою статті є аналіз роботи «До хвилі. Що діється на Україні і з Україною?» (1919 р.) як ключового документа українського націонал-комуністичного дискурсу початку ХХ століття, що вперше на теоретичному рівні поставив питання збереження національної ідентичності в умовах централізованої влади.

Український націонал-комунізм активно досліджували як вітчизняні, так і закордонні науковці Степан Величенко [1], Галина Дичковська [2], Георгій Касьянов [3], Володимир Кафарський [4], Джеймс Мейс [5], Роман Шпорлюк [6]. Але попри значний науковий інтерес до феномену українського націонал-комунізму, окремі

аспекти цієї ідеологічної течії залишаються недостатньо дослідженими. Теж стосується і «До хвилі. Що діється на Україні і з Україною?» Сергія Мазлаха та Василя Шахрая, яка, незважаючи на свою ключову роль у становленні українського націонал-комунізму, все ще залишається мало-дослідженою в академічному дискурсі.

Сергій Мазлах і Василь Шахрай – автори знакової праці «До хвилі» – не були звичайними теоретиками. Обидва брали безпосередню участь у буремних подіях Українських визвольних змагань і стали першими, хто спробував осмислити ідею українського націонал-комунізму як альтернативу імперській моделі більшовизму. Сергій Мазлах (справжнє прізвище Робсман), родом з Катеринославщини, здобув освіту у Швейцарії, вільно володів кількома мовами та працював у статистичних і публіцистичних структурах, активно долучився до процесу українізації в перші роки радянської влади [7]. Василь Шахрай – уродженець Полтавщини, педагог за фахом, військовий за досвідом і соціаліст за переконаннями. Він був серед тих, хто заснував Українську комуністичну партію, один із творців українського червоного козацтва [8].

Обидва, пройшовши школу більшовицької партії, рано усвідомили: офіційна політика Кремля не враховує потреб українського народу. «До хвилі» стало їхнім намаганням не просто висловити незгоду, а сформуванню теоретичну основу для поєднання соціалістичних ідеалів із боротьбою за національну гідність та державність України. Назва «До хвилі. Що діється на Україні і з Україною?» є емоційним зверненням до українського суспільства у вирішальний момент історії. Слово «хвиля» символізує як збурення, так і час змін, а риторичне запитання в підзаголовку підкреслює тривогу та потребу у переосмисленні політичної ситуації.

Відштовхуючись від усвідомлення реалій свого часу – окупації, зневаження української національної ідентичності та небезпеки асиміляції під виглядом «інтернаціоналізму», автори праці переходять до обґрунтування концепції українського націонал-комунізму. Сергій Мазлах і Василь Шахрай виступають за створення українського варіанту соціалізму – не як копії російського, а як самобутнього явища, що виростає з історичного досвіду, культури та національних інтересів українського народу. Вони доводять, що українці є повноцінною нацією з правом на самовизначення: «Український народ

як нація, незалежно від класового стану, виявив свою волю відносно свого визначення, відносно свого державного стану» [9, с. 157].

Пробудження української нації до державного життя стало не просто історичним фактом, а виявом глибокого соціально-національного протесту, що виріс із реального досвіду гноблення. У всіх формах публічного вияву – від численних мітингів і з'їздів до маніфестацій і збройних виступів – український народ послідовно і наполегливо засвідчував своє прагнення до організації як повноцінної державно-політичної нації.

Цей рух, який охопив і Наддніпрянщину, і Галичину, не був стихійним вибухом, а проявом зрілої політичної волі народу, що прагнув знищити імперські кордони, які розділяли єдину націю. Як стверджували Мазлах і Шахрай, це був момент, коли український народ самостійно висловився за створення власної радянської республіки – не як копії російської, а як форми соціалізму, що виростає з національного ґрунту. Його воля виявилася також у прагненні об'єднати розрізнені частини українських земель, де проживає переважна більшість українців, у єдину республіку, незалежну від тогочасних державних кордонів. Воля до організації України як державно-політичної одиниці в етнографічних межах – це не лише національне прагнення, а й політична програма, що передбачає ліквідацію як соціального, так і національного гніту.

Центральним елементом націонал-комуністичної програми є мова – не просто засіб комунікації, а символ національної гідності, історичної пам'яті та класового спротиву. У ній – і козацька слава, і біль колоніального минулого, і протест проти «панської» культури, що намагалася витіснити «мужицьке» слово: «Всякий українець кохався у рідній мові. Тут і історичні спогади, пісні, література; тут і соціально-національний протест людей, що говорять «мужицькою» мовою, проти людей, що говорять «панською» (російською)...» [9, с. 153-154].

Окремо Мазлах і Шахрай зупиняються на соціально-економічних чинниках самостійності України: протест проти централізму й імперіалізму, завдяки якому на Україну повертається лише половина податків, економічна автономія, власна земельна політика, розвиток культури й освіти. На думку авторів, без врахування цих факторів

український соціалізм буде лише новою формою імперського панування.

Таким чином, ідея «мати в своїй хаті свою силу й волю» – не лише поетичний образ, а політична вимога: створення української радянської республіки, що реалізує соціалістичні принципи через національну форму. У цьому контексті навіть гасло «у нас нема буржуазії – лише демократія» набуває нового змісту: це декларація класової солідарності, що не заперечує, а підсилює національну окремішність [9, с. 154].

Але намагання українського націонал-комунізму поєднати ідеї національної незалежності з комуністичними цінностями підтверджує загальний парадокс націоналізму «АВС», який визначає прагнення національних рухів досягти національної незалежності та самовизначення, але водночас їх здатність створювати нові форми залежності та конфліктів [10, с. 1]. У випадку українського націонал-комунізму цей парадокс трансформується в інструмент саморефлексії. Мазлах і Шахрай, усвідомлюючи колоніальне становище України в складі Російської імперії та РСФРР, виступають від імені нації А, яка прагне рівності з імперською нацією В (великоросами). Проте, на відміну від класичного прояву парадоксу, вони не заперечують прав інших націй С – навпаки, їхня концепція передбачає рівність усіх націй у межах соціалістичного устрою. Вони намагаються уникнути відтворення імперської логіки, в якій визволена нація сама стає гнобителем.

Таким чином, «До хвилі» виявляє не лише політичну боротьбу за автономію, а й тонку політичну рефлексію над потенційною долею визвольного руху, що передбачає логіку А-В-С парадоксу. Це дозволяє розглядати їхню працю не лише в історичному, а й у політологічному контексті як передвісника антиімперських теорій ХХ–ХХІ століть.

Список використаних джерел:

1. Величенко С. Імперіалізм і націоналізм по-червоному... Львів : Видавництво УКУ, 2017. 376 с.
2. Дичковська Г. Український націонал-комунізм. Київ : ТОВ Міжнародна фінансова агенція, 1998. 35 с.

3. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: монографія. Київ : Либідь, 1999. 352 с.
4. Кафарський В. Комунізм і національно-визвольний рух. Івано-Франківськ : Плай, 2002. 831 с.
5. Мейс Дж. Комунізм та дилеми національного визволення. Київ : КОМОРА, 2018. 496 с.
6. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Київ : Основи, 1998. 479 с.
7. Юренко О.П. Василь Шахрай: сторінки життя й діяльності. Світогляд. Доля. *Український історичний журнал*. 1995. № 1. С. 67–68.
8. Юренко О.П. Із мороку забуття. Мазлах (Робсмен) Сергій Михайлович. *Вперед*. 2009, 16.06.2009. URL: <https://vpered.wordpress.com/2009/06/16/yurenko-mazlak/>
9. Мазлах С., Шахрай В. До хвилі. Що діється на Україні і з Україною. Нью-Йорк : Видавництво «Пролог», 1967. 304 с.
10. Snyder, Louis L. *Encyclopedia of nationalism*. New York: Paragon House, 1990. 488 p.